

ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 14, Sayı: 178, Temmuz 2026, s. 324-340

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.90366>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
31.03.2026

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.07.2026

Nur Banu ÖZBALTA

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü Doktora Öğrencisi
nurozbalta1@gmail.com
Orcid: 0000-0001-6866-176X

Doç. Dr. Yasemen SAY ÖZER

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü
yasemen@yildiz.edu.tr
Orcid: 0000-0001-9497-9368

KAMUSAL İÇ MEKÂNDAN KENTSEL BİR ARA KESİT: KADIKÖY OPERA PASAJI

Öz

Bu çalışma, kamusal alanın geleneksel sokak dokusundan iç mekâna taşınma ve dönüşme süreçlerini, kentsel arakesit ve kamusal iç mekân kavramsal düzlemleri üzerinden, fiziksel ve sosyal sınırların iç içe geçtiği pasaj mimarisi vasıtasıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Kentin kamusal alanları ile özel mülkiyet sınırları arasında kurduğu geçişkenlik ve kentsel süreklilik ilişkisini sağlayan pasaj tipolojisinin bugün hâlâ, yalnızca ticari akslar değil, bu özellikleriyle toplumsal karşılaşmaların üretildiği hibrit ve dinamik bölgeler olduğunu göstermekte olan bu metinde, pasajın tarih içindeki mekânsal değişimlerine değinilmiş; buna örnek olarak 19. yüzyılın Avrupa pasajlarına benzeyen İstanbul pasajlarının zamanla pragmatik bir iş hanı biçimine büründüğü ve yerleşerek güncelliğini koruduğu analiz edilerek açıklanmıştır. Çalışmada, bu dönüşüm döneminde inşa edilen, (1976'da kapanan ve semt belleğinde önemli yer tutan Opera Sineması'nın hatırası üzerine bina edilen), İstanbul'un geç dönem pasajlarından olan Opera Pasajı, 20. yüzyılın pasajları arasında Kadıköy için önemli bir ticari mekân olarak ele alınmakla birlikte mekânsal kimliğini üç temel boyut üzerinden hiyerarşik bir

kurguyla analiz edilmektedir. İlk olarak, yapının kendine özgü ve sıra dışı sirkülasyon şemasıyla mekânsal kompozisyon sunması ve morfolojik dönüşümü içeren mekânsal yapı incelenmiş; ikinci olarak, bu mekânsal kurgunun ürettiği kolektif hafıza, kullanıcı profili ve gündelik karşılaşmaları kapsayan sosyal pratikler ele alınmış; son olarak ise pasaj esnafının kentsel dönüşüm baskılarına ve değişen tüketim kalıplarına karşı geliştirdiği ekonomik dirençlilik mekanizmaları değerlendirilerek günümüz kamusal alanı içindeki duruşu tartışılmıştır. Çalışma genelinde veri toplama aracı olarak kapsamlı bir literatür taraması, tarihsel kaynak analizi ve yerinde mekânsal gözlem yöntemleri kullanılmıştır. Sonuç olarak günümüzün standartlaşmış alışveriş merkezi kültürüne karşı abiye giyim ve kişiye özel üretim gibi niş sektörlerde uzmanlaşarak başarılı bir ekonomik direnç noktası oluşturan Opera Pasajı'nın, yıllar içinde yapılmış çeşitli yapısal müdahalelere rağmen, mekânsal kurgusunun sağladığı toplumsal pratikleriyle ve kentsel arakesit niteliğindeki kamusal iç mekânların bütüncül bir hiyerarşiyle Kadıköy'ün kentsel morfolojisinde hala kamusallığın sürekliliğini sağlayan ve yaşayan bir heterotopik katman olarak varlığını sürdürmekte olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Kadıköy Opera Pasajı, Kamusal Alan, Kentsel Ara Kesit, Mekân Kurgusu.

AN URBAN INTERSECTION IN A PUBLIC INDOOR SPACE: KADIKÖY OPERA PASSAGE

Abstract

This study aims to examine the processes of transformation and shift of public spaces from traditional street textures to indoor environments via intersection and public spatial variable planes, through passage architecture where physical and social boundaries intertwine. This text, which demonstrates that the passage typology, which establishes a permeability and urban continuity relationship between the public spaces and private property boundaries of the city, is still today not only a commercial axis but also a hybrid and dynamic area where social encounters are produced, discusses the spatial changes of the passage throughout history. This is illustrated by analyzing how Istanbul's passages, resembling 19th-century European passages have gradually transformed into pragmatic business centers, becoming localized and maintaining their relevance. This study examines Opera Passage, one of Istanbul's late-period passages built during this period of transformation (constructed in memory of the Opera Cinema, which closed in 1976 and holds a significant place in the neighborhood's collective memory). While it is considered an important commercial space for Kadıköy among 20th-century passages, its spatial identity is analyzed through a hierarchical structure based on three fundamental dimensions. Firstly, the spatial composition of the building with its unique and unusual circulation scheme and morphological transformation has been examined; secondly, the social practices encompassing the collective memory, user profile, and daily encounters produced by this spatial configuration have been discussed; and finally, the economic resilience mechanisms developed by the shopkeepers in the passage against the pressures of urban gentrification and changing consumption patterns have been evaluated and their position within the

contemporary public space has been debated. Throughout the study, comprehensive literature review, historical source analysis, and on-site spatial observation methods were used as data collection tools. In conclusion, Opera Passage, which has created a successful point of economic resistance against today's standardized shopping mall culture by specializing in niche sectors such as evening wear and tailored production, has been observed to continue to exist as a living heterotopic layer that ensures the continuity of publicness in the urban morphology of Kadıköy, despite various structural interventions made over the years, through the social practices provided by its spatial arrangement and the holistic hierarchy of its public interior spaces that serve as an urban intersection.

Keywords: Kadıköy Opera Passage, Public Space, Urban Intersection, Spatial Design.

GİRİŞ

Kentsel arakesit kavramı, kentin görünen sınırlarının ötesinde, kamu-özel, iç-dış, açık-kapalı gibi farklı zıt özellikte mekansallıkların birbirine sızdığı ve öznenin zihninde sosyal birer geçiş alanı olarak kodlanan, geçirimsizliğin yoğun olduğu mekanları temsil etmektedir. Bu karşıt ve çok yönlü özellikleri sayesinde kentsel arakesitler kentin deneyimlenerek özgün toplumsal karşılaşmaların üretildiği hibrit bölgeler olarak çalışmaktadırlar. Bu yönüyle kavram, kentsel mekânın farklı unsurlarının birbiriyle kesişerek etkileşime girdiği alanları en basit haliyle ifade etmekle beraber, mekânın sadece fiziksel bir sınır veya hacim olmanın ötesine geçtiği, toplumsal eylemlerle sürekli yeniden inşa edilen dinamik bir düzlemden yola çıkmakta ve sosyo-kültürel ve çevresel etkenleri de kapsamaktadır. Bu bağlamda kent içinde sosyal etkileşimi ve mekânlar üzerinden karşılaşma biçimlerini yoğun olarak içeren kentsel arakesitler, farklı mimari ürünlerle kullanıcılarının bir arada olduğu farklı yaşam biçimlerinin kesişim alanları olmaları sebebiyle katmanlı bir yapıya sahiptir (Dirik, 2009, s.13) ve mekânsal, sosyal, programatik ve zamansal katmanların birbirine nüfuz ettiği çok boyutlu bir eşik olarak kabul görmektedir. Daha geniş bir deyişle, mekânsal olarak arakesit, geçirgenliği sayesinde kentsel dokunun sürekliliğini sağlayan bir bağlayıcı; sosyal açıdan ise heterojen kullanıcı profillerinin kesiştiği bir arabulucu işlevi görmektedir. Programatik bağlamda ise özel mülkiyetin sınırlarını zorlayan karma işlevleriyle durağanlığı kırarken zamansal olarak da gündelik yaşamın hızına ve rutinlerine göre sürekli yeniden kurgulanan bir dinamizme sahiptir.

Fiziksel yapının katılığı ile toplumsal yaşamın akışkanlığı arasında olan bu düzlemi içeren kentsel arakesitlerin sürekli olarak yeni olasılıklara, ilişkilere ve değişime açık olması, Bernard Tschumi'nin tabiri olan olay mimarlığını bünyesinde barındırmasından ileri gelmektedir. Bu noktada Tschumi, bir yöntemi izleyen fiziksel alan oluşumunda olayların mekânı değiştirip dönüştürdüğünü savunmakta ve olay olmadan mekânın da var olamayacağını söylemektedir. Tschumi'nin "mimarlık sırf biçim ve formla ilgili değil; aynı zamanda olay, eylem ve boşlukta ne oluyorsa onunla ilgilidir" (Tschumi, 2017, s.165) savı, mevcut arakesit mekânlarında oluşan olasılıklarda kendini gösterir niteliktedir. Bu durum, farklılaşmış biçimleri sayesinde dikkat çeken arkadlar, portikler, pasajlar gibi kentsel mekanlarda, -kamusallıklarından da gelen esnekliğin yardımıyla- daha belirgin olarak gözlemlenmektedir. Bu tip mekanlar sayesinde sokakların üzerindeki kesişen farklı kentsel yaşamlar, kullanıcı tarafından tanımlanarak yorumlanan karma işlevlere imkân tanımaktadır. Gehl'e göre, ayrıca bu gibi kentsel unsurlar, kentin davetkârlık derecesini göstermekte ve en önemlisi de insan ölçeğinde alanlar oluşturmaya

başlamaktadırlar (Gehl, 2019, s.81). Böylece bu tür arakesitler, kentsel morfolojinin statik unsurlarını, gündelik yaşamın rastlantısal ve öngörülemez pratikleriyle birleştirerek kenti yaşanan bir yer haline getiren temel katalizörler olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda kentsel arakesit, sadece iki farklı alanın (kamusal-özel, iç-dış vs.) birleştiği bir çizgi değil; bu alanların birbirine sızdığı, rollerin değiştiği ve yeni anlamların türetildiği esnek bir uzam olarak yorumlanabilmektedir.

Bu bakış açısı içinde kent ölçeğinde, dinamik sokak yaşamıyla şekillenen kamusal dış mekanlar ile bina ölçeğinde tanımlı iç mekanların kesişim noktasındaki yaşantıyla tüm bu yukarıda bahsedilen durumlara olanak tanıyan pasajlar, kentsel morfolojideki bu arada olma durumunu en somut şekilde deneyimlenebilir kılan tipolojik mekânlardandır. Çünkü kentsel dokuda yalnızca kentlinin kullanımı ve algısıyla değil, değişen kamusalılık derecesi ve çoklu işlevleriyle de kentsel arakesit oluşturmaya müsait mekanlar olan pasajlar, fiziksel duruşuyla yapı adalarını kesmek yerine içinden geçerek sokakları birbirine bağlayan ve yapı adaları arasında bütünlük sağlayan; kestirme ve yeni yollar üreten kentsel iç mekanlar olarak tanımlansa da günümüz mimarlığının kısmen muğlak kalabilen yerleri olarak hâlâ ortaklıkların, ayrışmaların ve kıyaslamaların potansiyelini barındırmaktadır. Pasajlar, sokak ve caddeleri birbirine bağlayan, iki yanında dükkânların dizildiği bu geçiş alanları, perakende ticaretin kendine has ve olgunlaşmış bir örgütlenme modeli haline gelmekle birlikte sadece bir alışveriş aksı değil, aynı zamanda üst katlarında yer alan ofisler, atölyeler ve konut alanlarıyla farklı kullanım amaçlarını bünyesinde barındıran, kentsel dokunun çok yönlü ve birleştirici birer parçası olmuşlardır. Bu yönüyle pasajlar, kent mekânında toplumun potansiyel karşılaşma, aidiyet duygusu geliştirme ve özgürleşme mekânları haline gelmiştir (Sayıcı, 2024, s.78). Bir diğer deyişle, pasajların yapı bloğu içindeki konumu, hem kentin kamusal dış mekânı ile binanın özel iç mekânı arasında bir eşik oluşturarak mekânsal hiyerarşiyi yumuşatmakta hem de bu katmanlar arasında bir arabuluculuk yaparak, kentsel akış ile bireysel deneyimi aynı potada birleştiren bir katalizör rolü üstlenmektedir. Bu yönleriyle pasajlar, kentsel doku içerisinde sadece fiziksel birer geçiş alanı değil, aynı zamanda toplumsal etkileşimi ve farklı işlevsel katmanları birbirine bağlayan hibrit birer aygıt olarak kabul edilebilir.

Pasajların Varoluşunun Özgünlüğüne Dair

Avrupa’da başlayan Sanayi Devrimi’yle gelen makineleşme, ulaşım teknolojileri ve hızlı endüstriyel üretim yöntemlerinin kamudaki karşılığını sağlamak için yeni pazarlara ihtiyaç duyulmuş ve bu süreçte alışveriş eylemi, ihtiyaçtan ziyade tüketime odaklı hale getirilmeye başlanmıştır. Kamunun tüketimle olan ilişkisinin zamanla değiştirilmesi, toplumsal pratikleri de kamusal alanda tüketime dayalı etkinlik ve deneyimlere yönlendirmiş; böylece kentsel alanda kamusal bir eylem haline gelen yoğun tüketim, ticari mekanlar üzerinde de etkili olmuş ve bu mekanların yeni nesil üretim-tüketim uygun yapısal dönüşümler yaşamasına yol açmıştır. Bu durum, geleneksel ticaret mekanlarında olduğu gibi, yeni nesil ticari mekanlarda da kentlere özgün değişimler katmıştır. Örneğin bu süreçte Avrupa’da kiliselerin önündeki panayırlar gibi daha önce kendi içinde çalışan ticari mekanlar, yeni ticari düzenlerle konutların bulundukları sokaklara daha baskın şekilde yayılmaya başlamış; geleneksel çarşılar, merkezî düzeninden koparak konutların bulunduğu aksları takip etmeye başlamışlardır. Bu mesken alanla ticari mekânın bir arada olma hali ise zamanla araç trafiğinden uzak, kestirme alternatif hatlarda da görülmeye başlamış ve dış atmosfer şartlarından kendini yalıtarak kent içinde kamusal, kapalı bir alan olarak pasajlar bu süreçte üretilmiştir. Bir diğer deyişle pasajlar, buharlı makinelerle oluşan 19. yüzyıl sanayileşmesinin üretim yoğunluğu ve çeşitliliğinin pazar ihtiyacını

sağlamaya bağlı olarak var olmak durumunda kalmış özgün dönem ürünleridir. Geist'e göre pasajlar, endüstrileşmiş ticaretin hızlı gelişmesiyle ortaya çıkan pazar ihtiyacı ve Paris'in tozlu, dar sokakları yerine değişen gündelik hayat pratiklerine kamusal alan gereksinimini sağlamasının yanı sıra Fransa'nın karışık iç siyasetinden kaçışa olanak veren trafiksiz ara yollar sağlamasıyla da geçit işlevi sağlamıştır. Neticesinde bu gözlemleri yapan Geist, pek çok işleve sahip olan pasajların çoklu anlamını şöyle açıklamıştır: "Cadde, yol, geniş yol, dar geçit, transit, kavşak, kitap veya müzik kompozisyonunun bir bölümü, atın ölçülü adımı, yaşamın bir geçişi... Bu anlamların hepsi, mekânsal veya zamansal vurguya sahip olan ancak bir ögeyi ortak bir noktada birleştiren bir özellik taşımaktadır; geçiş, eşik, geçme, ölçülü mesafe veya kaybolma ifade ederler. Bir şey meydana gelir, gerçekleşir; hareket bir olaya dönüşür" (Geist, 1985, s.89).

Endüstrileşmeyi erken ve yoğun olarak yaşayan Avrupa'nın 19. yüzyıl pasajları, yukarıda bahsedilen ihtiyaçları karşılamanın yanı sıra yapısal olarak da döneminin teknolojilerinden faydalanmış mekânsal tipolojilerdir. Bu dönemde üretilen pasajlar, fiziksel olarak incelendiğinde -tıpkı tarihsel ve ticari alt yapısında olduğu gibi- bu mekanların da özgünlüğünü yine dönemin kendine özel sürecinden, sanayi devriminin sağladığı değişimler sayesinde aldığı görülmektedir. Dönemin modern ve teknolojik malzemesi olan dökme demir ve cam birlikteliğiyle çatı sistemi kurulmuş olarak çoğu zaman ışığı yukarıdan alan, yine dökme demirden üretilmiş pencere ve kapıları olan, kemerli geçişleri barındıran, mermer gibi pahalı malzemelerle kaplanmış iç mekanlara sahip, ilk kez gazla aydınlatılmış, aydınlık vitrinlerle ürünleri sergileyen ve caddeler arasında geçişi sağlayan pasajlar, tüm bu endüstriyel lüksüyle 19. Yüzyılın keskin kırılmalar yaşayan teknoloji ve ticari düzenini yapısal olarak bünyesinde bulundurmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Paris'te bulunan Vivienne Pasajı (thomasdeckker.co.uk)

Pasajın İçkinliğine Dair

Walter Benjamin, ünlü kitabı Pasajlar'da 19. yüzyılın son imkanlarının sağladığı lüks ortamı, küçük bir dünya olarak nitelendirmiştir (Benjamin, 2019, s. 94). Benjamin, 19. yüzyılın

en önemli mimari biçimi olarak tanımladığı pasajlar üzerinden Batı toplumunun düşünce yapısını, Sanayi Devrimi'yle ortaya çıkan yeni nesil kentleşmeyi ve tüm bu sanayileşmenin getirdiği teknolojik gelişmelerle de kişilerin dünyayı görme biçiminin farklılaştığını ele almış; bunun toplum üzerindeki sonuçlarını inceleyerek modernitenin öncül izlerini eleştirmiştir. Kamusal alan ve özel alan arakesitinde yaşanan yeni tüketim biçiminin kentsel hayata etkilerini inceleyen Benjamin, kitabında kentlinin de değişen gündelik hayatıyla kentsel alana etkisini pasajlar üzerinden vurgulamıştır. Ona göre pasajlar, rasyonalist üretim mekanizmaları ile bireyin arzu dünyasının kesiştiği, kapitalizmin hem en katı gerçekliğini hem de ütopyaların hayal-benzeri potansiyelini barındıran ara yerlerdir. Gönül'ün Benjamin'den aktarımına göre, sermayenin temel taşıyıcısı var oldukça ütopyalar gerçekleşemezler ve sermayenin somutlaştığı mekân olarak pasajlar, tüm bu içerdiği ütöpik potansiyellerine rağmen, tüketimle derinden ilişkili yerler olarak aslında bu taşıyıcının yerinde sabit kalmasının bir sözü olarak çalışmaktadır. Bir başka deyişle pasajlar hem kapitalizmin var olmasına yardım eden bir gerçeklik hem de değişimlere başlangıç sağlayabilecek ütöpik potansiyeller barındıran kesitlerdir. Benjamin'e göre, 19. yüzyılın modern teknolojik gelişmelerinin, yapıları geleneksel üretim yöntemlerinden özgürleştirilmesi gibi, pasajın özgün varlığına katkı sağlayan bu teknolojinin aynı zamanda toplumsal bir devrim için de imkân tanımakta olduğunu savunmuştur. Bir diğer tabirle nasıl demir ve cam geleneksel inşaat yöntemlerinden özgürleşmeyi sağlayarak pasajları mümkün kılmışsa, toplumsal olarak yerleşik değerlerden özgürleşmek de toplumsal bir devrime yol açabilir (Gönül, 2014, s.49) görüşünü ileri sürmüştür.

Geist ise pasajları özgün kamusalılıkları açısından ele almış; pasajların modern kent merkezlerindeki yükselişini, mimarının mevcut kamusal alanla kurduğu yeni ve şeffaf bir ilişki biçimi olarak tanımlamıştır. Pasajların, kent kullanıcısı için yalnızca fiziksel geçiş alanları olarak değil; ticari ilişkilerin doğurduğu çok işlevli bir mekân olmasıyla da kentsel hayatın sosyal ve kültürel örgütlenmesine katkısı olan bir oluşum olması bu savı desteklemektedir. Bir diğer deyişle pasajlar, kentsel mekânda sınırların yıkılmasıyla birbiri içine geçerek hem bir geçit mekânı oluşturmakta hem de toplumun kültürel ve ticari normlarını barındırmaktadır. Buna ek olarak, geleneksel üretim-tüketim mekanlarını ayırarak çoğunlukla burjuva sınıfının tüketim ihtiyaçlarını karşılayan pasajlar, özellikle Paris gibi kalabalık nüfuslu Avrupa başkentlerinin sıkışık kent dokusunda kentin kapalı kamusal mekanlarında karşılaşmalara olanak tanıyan kentsel ara kesitler haline gelmiştir. Kentteki hareketliliği kendi iç mekânına doğru akıtarak yapı ölçeğine taşıyan pasajlar, kentsel kapalı mekânda kamusalılığın sürekliliğini sağlayan bu özelliğiyle kent sakininin günlük hayatını gözlemleme ve kamunun içinde olma tecrübesine imkân tanımaktadır. Bu süreçte Benjamin'in ürettiği kavram olan flanör de pasajlarda iç-dış arasındaki çizgileri bulanıklaştırarak kamusalılık derecelerini dönüştürmeye katkı sağlamıştır ki Benjamin'in deyişiyle pasaj onun için, iç mekânın cadde görünümü içerisinde somutlaşan klasik biçimi halindedir (Benjamin, 2019, s.131).

İstanbul'da İlk Pasaj Örnekleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda pasaj kültürünün gelişimi, 19. yüzyılda görülen yoğun Batılılaşma süreci, Avrupa'daki sanayileşmenin İstanbul'daki etkileri ve değişen ticari ihtiyaçların bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. İstanbul'daki ilk pasajlar, ticari alanları ve mesken alanları ayrılmış olan geleneksel Türk-İslam şehir yapısına uygun biçimde ticari hanlar ve çarşıları yoğun olarak bulundurarak Osmanlı ticaretinin yüzyıllardır merkezi olan Eminönü bölgesine yerleşmenin aksine, tam da kendi özgün modern dünya kimliklerine uygun olarak

dönemin yeni eğlence ve iş merkezi kimliğine bürünen, Avrupalı yaşam tarzının etkisinde olan Galata ve Beyoğlu'nda yoğunlaşmıştır. 19. yüzyıl ismiyle Grand Rue de Pera (İstiklal Caddesi) üzerinde bulunan Avrupa Pasajı, Çiçek Pasajı (Cite de Pera) (Şekil 2), banilerinin ismiyle anılan Hazzopulo Pasajı, Aznavour Pasajı gibi Beyoğlu pasajları hem ticari hem de konut fonksiyonunu aynı yapıda birleştirerek geleneksel Osmanlı ticari mekân kurgusudan ayrılmıştır.

Şekil 2. Çiçek Pasajı cephe ve iç mekânı (kulturenvanteri.com)

Genellikle zemin katların mağaza ve dükkânlarla, üst katların ise konutlara ayrıldığı, Paris ve Avrupa'daki diğer örneklerden ilham alarak dönemin eklektisist anlayışıyla inşa edilmiş ve dış cepheleri Avrupa mimarisinden alınan dekoratif unsurlarla bezenmiş (Acar, 2000, s.188) bu yapılar, sadece birer alışveriş geçidi değil, aynı zamanda 19. yüzyılda modernleşen Osmanlı vatandaşının Batı dünyasına açılan yüzü haline gelerek Batılı yaşam tarzını Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentine taşıyan mekanlar olmuştur. Böylece Batı sanayisinin başlattığı modern ve dünyevi olguları barındıran pasajlar, Avrupa'dakiyle aynı alt metni taşıyarak İstanbul'da da elit bir statü sembolü haline gelmiştir. Bununla beraber, düşünsel ve mekansal olarak Avrupalı bir duruşu takip eden Beyoğlu pasajları, ticari anlamda Avrupa'dan farklı olarak daha küçük sermayeler üzerinden yürüyen bir iktisadi örgütlenmeyi benimsemiştir. Bu pasajlar, Avrupa'nın aksine burjuva sınıfı gibi sınırlı bir topluluk yerine daha geniş kesimlere ulaşabilen ve içerisinde moda evlerinden müzik aletleri satan mağazalara, restoranlardan kafelere kadar çok çeşitli hizmetleri barındıran cazibe merkezleri haline gelmiştir. Buna ek olarak İstanbul pasajları zamanla kâr öncelikli binalar olmaktan çıkarak tiyatro, sinema salonu ve kafe gibi kültürel üretim alanlarına da ev sahipliği yaparak semtin kimliğine ve kolektif belleğine çeşitli alanlarda katkılar sağlamıştır (Ayık, 2022, s.89). Kocaer'e göre böylece bu yapılar, tarihsel süreç içerisinde üstlendikleri farklı kullanımlar aracılığıyla Beyoğlu'nun kültürel belleğinde özgün bir konum edinmiş, hem kamusal hem de özel yaşantının kesişim noktalarında yer alarak semtin kimliğine niteliksel katkı sağlamıştır ve ona göre, Beyoğlu'nun çok kültürlü yapısı içinde Levanten yaşam biçiminin, batılılaşma sürecinin ve kozmopolit kültürel etkileşimin en yoğun biçimde hissedildiği yapılar olan pasajlar, gündelik yaşamın estetikle kesiştiği özgün mekânlar olmakla birlikte kolektif belleğin hem sahnesi hem de taşıyıcısı halindedir (Kocaer, 2025, s.140).

İstanbul'da kurulan ilk pasajlar olan 19. yüzyıl pasajları, Batılılaşma etkisindeki Osmanlı toplumunda hem fiziksel bir mimari dönüşümün hem de modern tüketim alışkanlıklarının şekillendiği temel sosyo-mekânsal odak noktaları olarak var olmuşken 20. yüzyılda ise ülke

siyasetinin iç dinamikleri ve ekonomik gerekçelerle Batılı etkisini büyük oranda yitirmiş ancak Avrupa kentlerindeki kentsel yapıdan farklı olarak popülerliğini kaybetmeden uzunca süre daha inşa edilmeye devam edilmiştir. Şehir genişleyip nüfus katlanınca da bir önceki yüzyıla ait burjuva pasaj anlayışı yerini daha pragmatik ve işlevsel bir yapıya bırakmaya başlamıştır. Bu dönemde doğrudan işleve dönük olarak kentin her yerinde inşa edilmeye başlayan bu pasajlar, böylece Beyoğlu'nun Batılı etkisindeki mimari karakterinden de tamamen uzaklaşmış lüks tüketimden hızlı ticarete evrilmiştir. Örneğin, bugün hala işlevini sürdüren Beşiktaş, Kadıköy ve Üsküdar eksenindeki pasajlar gözlemlendiğinde, daha çok yerel ihtiyaçların semt dokusuyla harmanlandığı görülmektedir.

20. yüzyılın sonlarında inşa edilen bu pasajlar, Beyoğlu'nun çelik ve cam tavanlı, heykelli, neoklasik cepheli ve geniş koridorlu mimarisinin aksine, mevcut yapı blokları arasında üretime ve günlük ticarete odaklı olarak inşa edilmiş; daha alçak tavanlı, dar ama çok daha çeşitli ürün yelpazesi sunan iş hanı modeline geçmiştir. Bu yapılar, Batılı tüketim mekân tipolojisi ile han gibi yerel Türk ticaret morfolojisini bünyesinde harmanlamış; çoğu zaman basit bir iç mekân planıyla biçimlenmişlerdir. Bu pasajların iç mekanları, görünür, kolay kullanımlı ve dükkân ile atölyelere ulaşımı kolaylaştıran sirkülasyon şemaları, standart tavan yükseklikleri ve dönemin güncel yapı malzemeleriyle şekillenmiş; yerel esnafın çalışarak kentsel sürekliliği beslediği iç sokaklar olarak dönüşmüştür. Bu mekanlarda yoğun ticarete yönelik tezgahlar ve esnafın çalışma mekanları göz önünde bulundurularak önceliklendirilmiştir. Bu doğrultuda bu pasajlarda, zanaat temelli üretim faaliyetleri ile atölye-mağaza düzeninin hakimiyeti söz konusudur.

Böylece 19. yüzyılda adeta modern tapınaklar olarak inşa edilen eski pasaj kurgusu bugün kendine özel değişimleri ile İstanbul'un kaotik ve canlı sokak dokusunun parçası haline gelmiştir ve her biri kendi semtinin sosyal karakterini yansıtan birer yaşayan organizma gibi çalışmaktadır. Bunlardan birisi olan Kadıköy Opera Pasajı bu metinde tartışılmıştır.

Tablo 1.

Avrupa ve İstanbul Pasajlarının Karşılaştırmalı Analizi (Özbalta, 2026)

Özellik	Avrupa Pasajları (19. Yüzyıl)	İstanbul Pasajları (19. Yüzyıl ve Sonrası)
Ortaya Çıkış Dinamiği	Sanayi Devrimi, makineleşme ve aşırı üretimin yarattığı yeni pazar ihtiyacı.	Osmanlı İmparatorluğu içindeki Batılılaşma süreci, Avrupa sanayileşmesinin etkileri ve değişen ticari ihtiyaçlar
Konumlanma	Avrupa başkentleri içinde konut akslarını takip eden, ana caddelerden kaçış sağlayan ara yollar üzerinde	Geleneksel ticaret merkezi (Eminönü) yerine, Batılı yaşamın merkezi olan Beyoğlu ve Galata ekseninde
Mimari Kurgu	Dökme demir kullanımı ve cam tavanlar, gaz lambaları, mermer kaplamalar	Zemin kat dükkân, üst kat konut, ofis vs. (karma kullanım). Eklektik anlayış, dış cephede çoğu zaman neo klasik üslup
Ekonomik Yapı	Endüstrileşmiş ticaretin hızlı gelişimi ve büyük ölçekli pazar ihtiyacı	Avrupa'ya kıyasla daha küçük sermayeli iktisadi örgütlenme

Sosyal Hedef Kitle	Öncelikli olarak yeni burjuva sınıfının tüketim ihtiyaçları ve Benjamin'in flanör kültürü.	Elit bir statü sembolü olarak başlasa da daha geniş kesimlere hitap eden bir cazibe merkezi
İşlevsel Çeşitlilik	Lüks ticaret, sosyalleşme alanı ve hava şartlarından korunmuş kamusal alan, geçiş	Ticaretin yanı sıra zamanla tiyatro, sinema ve kafe gibi kültürel üretim ve geçiş alanları
Modernleşme Sonrası	Özgün dönem vurgusu	Batılı etkisini yitirip yerelleşen, pragmatik, iş hanı estetiğine bürünen yaşayan organizmalar

Kentsel Bir Arakesit Olarak Kadıköy Opera Pasajı

Kadıköy pasajları, ilçenin canlılığını ve çok yönlülüğünü de kapsayarak pasajın doğasından gelen kurgusuyla, yalnızca ticari mübadele alanları olmanın ötesinde, kamusallık dereceleri arasında bir kentsel arakesit vazifesi görerek semtin sosyo kültürel kimliğinin inşasında ve kolektif belleğin korunmasında kritik bir rol oynamaktadır. Akmar Pasajı, Kafkas Pasajı, Altıyol Pasajı gibi Kadıköy için simgeleşmiş yapılar, tipolojik olarak dar koridorlu, çok katlı ve genellikle özelleşmiş sektörlere (sahaf kültürü, müzik alt kültürleri, abiye elbise, antikacılık vs.) ev sahipliği yapan mekânsal kurgulara sahiptirler. Modern alışveriş merkezlerinin standartlaştırılmış tüketim anlayışına karşın Kadıköy pasajları; esnaf kültürü ile entelektüel üretimin iç içe geçtiği, heterotopik birer sosyal etkileşim odağı olma özelliğini hala sürdürmektedir. Bugün bu şekilde ve hala aktif biçimde çalışan Kadıköy pasajlarından birisi, Osmanağa Mahallesi'nde General Asım Gündüz Caddesi (yaygın ve gayriresmi kullanımıyla Bahariye Caddesi) üzerinde 17 numarada bulunan Opera Pasajı'dır (Şekil 3).

Şekil 3. Opera Pasajı'nın Kadıköy içindeki konumu (Özbalta, 2026)

Kavukçuoğlu'nun anlatımına göre bugünkü binanın arazisinde 1920'li yıllarda Sultan II. Abdülhamid'in soyundan bir ailenin oturduğu üç katlı, beyaz boyalı, önünde bir bahçesi ve çam

ağaçları bulunan, görkemli büyük bir konak mevcuttur. Ancak aile, Göztepe İstasyonu'na yakın bir başka meskene taşınınca buradaki konak uzun süre âtil durumda bırakılmış ve nihayetinde yıkılmış. Bu yıkımdan sonra, konağın yerinde bulunan ve Bahariye Caddesi'nin doğusunda kalan Canan Sokak'a kadar uzanan meyilli boş arazide ise derme çatma kulübelere yoksul halk gelip yerleşmiştir. İşte bu arazide inşa edilen ve 1938-1976 yılları arasında faaliyet gösteren Opera Sineması (Şekil 4) Beyoğlu'nda işlettiği sinemaları sayesinde Sinemacı Kadri Bey olarak ün salmış Kadri Cemali Sümer tarafından yaptırılmış ve vefatına dek onun tarafından işletilmiştir (Kavukçuoğlu, 2015, s.199).

Şekil 4. Opera Sineması girişi (Gazete Kadıköy)

Reşat Ekrem Koçu'nun yazdığı İstanbul Ansiklopedisi'nde Bahariye Caddesi maddelenirken burada konumlanmış olan Opera Sineması'na şu şekilde değinilmiştir: “(Bahariye Caddesi'nin) İkinci Sokağı, Süleymanpaşa Sokağı'dır. Bu sokağın başındaki ahşap ev yıkılmış ve halen arsadır. Diğer başında küçük bir bina ve altında sandövicci ile tütüncü dükkânları var. Bundan sonra apartmanlar gelir ve bunların altında da dükkânlar vardır. Bundan sonra Kadıköyünün meşhur Opera Sineması gelir ki 1938 senesi başında faaliyete geçmiştir. Sahibi Kadri Cemalî Sümer olup vefatından sonra ailesi Ayşe Sümer'e kalmıştır. Halen bu hanımın tasarrufundadır. 32 locası, 950 koltuk mevcut olup istiaf haddi (maksimum kullanıcı sayısı) 1078'dir. Sinemadan sonra eski yapı ve çok şirin binalar vardır. Bunlardan bir tanesi Mühendis Zeki Bey tarafından yıkılarak muazzam ve pasajlı bir apartman yapılmağa başlanmıştır.” (istanbulansiklopedisi.org).

Süreyya (İlmen) Paşa'nın aynı cadde üstünde daha önce yaptırmış olduğu Süreyya Sineması'yla aynı izi tutan (Şekil 3) Opera Sineması, özellikle Türk Sinemasının parladığı 1960'lar ve 70'lerde Kadıköy'ün sosyal ve sanatsal hayatı için önemli bir bileşen olmuştur. Koç Çapar'ın aktarımına göre, Kadıköylü yazar Kadir Toprakkaya, 1960'lı yıllarda sinemaya gitmenin baloya gitmek gibi bir eylem olduğundan bahsetmiş; Süreyya Sineması'na yalnız takım elbiseyle gidilirken, Opera Sineması'na ise Süreyya'dan sonra en özenle hazırlanarak gidilen sinema olduğuna değinmiştir (Koç Çapar, 2023, s.69). Benzer açıklamayı Kadıköylü yazar Deniz Kavukçuoğlu da şu şekilde yapmıştır: “Opera Sineması'na ilk kez 1956 yılında gitmiştim. Çok lüks bir yapıydı; hatta Balkanlar'ın en güzel sinema binası olduğu söyleniyordu. Opera, sinemaseverler için bir çekim merkeziydi. Özellikle cumartesi günleri hem matinelere

hem de suare için mutlaka önceden bilet almak gerekiyordu. O zamanlar en şık kıyafetlerimizi giyip giderdik suarelere. Opera'da birçok film izledim” (Kavukçuoğlu, 2015, s.199).

Şekil 5. Akşam Gazetesi’nin sırasıyla 9 Mart 1940 ve 27 Mart 1940 tarihli sayılarında Opera Sineması film duyuruları (nek.istanbul.edu.tr)

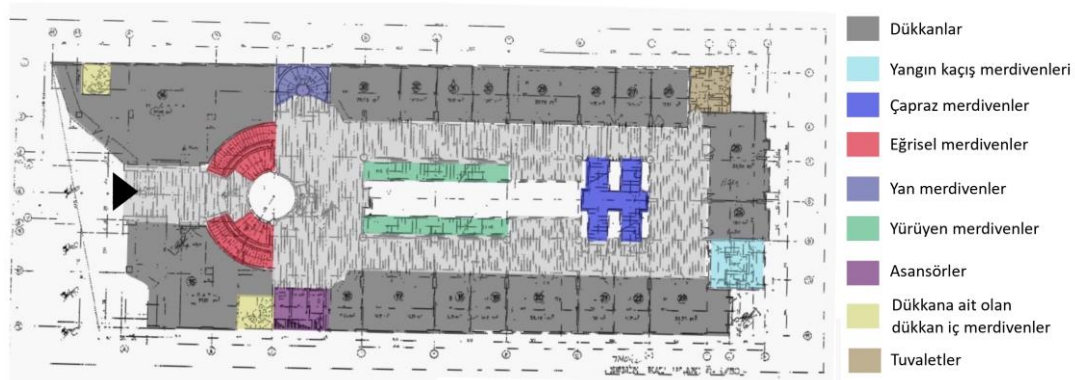
Sinema sektörünün popülerleştiği ve talebin arttığı bu kısa süreçte İstanbul’daki sinema salonu sayılarının da arttığı bilinmektedir. 1961’de İstanbul genelinde 68 adet kapalı, 145 adet açık olmak üzere toplam 213 salon varken 1975 yılında 137 adet kapalı, 236 adet açık olmak üzere, toplam sinema salonu sayısı 373’e çıkmıştır (Abisel, 2005, s.104). Bu süreçte Kadıköy ve İstanbul halkı için kültürel katkıları olan Opera Sineması da en parlak dönemini yaşamıştır. Ancak 1980’lere yaklaşırken televizyonun erişilebilir hale gelerek yaygınlaşması salonlarda seyirci sayısının düşüşüne neden olmuş; izleyisini kaybeden tüm salonlar önce semt ölçeğinde ardından kent merkezlerinde kapanmaya başlamıştır. Abisel’e göre düşük nitelikli filmleri gösteren sinema salonları ise bu tarz yapımları seyretmeyi gönüllü olanlar yüzünden kapanmaktan sıyrılma da zamanla bozuk ve eski projeksiyonlarla donatılmış, konforsuz ve döküntü mekanlar haline dönüşmüştür. Böylece 1970 yılında ülke genelinde 2242 sinema salonu bulunurken 1986’da sadece 674 salon mevcut olarak kalabilmiştir (Abisel, 2005, s.104). Opera Sineması da ülke genelinde görülen bu durumdan etkilenmiş, işletmecisi Kadri Bey’in vefatından sonra yönetim anlamında daha da gerileyerek masraflarını karşılayamaz duruma gelmiş ve 1976’da tamamen kapatılmıştır (Kavukçuoğlu, 2015, s.200). Böylece artık kullanılmayan sinema yıkılarak yerine sinema binasının hatırasından ismini alan, dördüncüsü kısmi olmak üzere toplam dört bodrum katı, içinde asma kat barındıran zemin katı ve üç adet zemin üstü katı bulunduran Opera Pasajı inşa edilmiştir (Şekil 6).

Şekil 6. Pasajın General Asım Gündüz Caddesi’ne bakan cephesinin sırasıyla, 1986 yılına ait fotoğrafı (Koç Çapar, 2023, s.78) ve 2026 fotoğrafı (Özbalta, 2026)

Opera Pasajı'nın işletilmeye başlandığı ilk yıllarında, pasaj kişiye özel dikim yapan moda evlerini barındırmakla birlikte, mağazaların büyük çoğunluğu, hazır giyim ve kot pantolon gibi seri üretim mallarının satışını yapmıştır (Koç Çapar, 2023, s.73). Yaklaşık 20 küsur sene yoğun olarak Kadıköylünün giyim ihtiyaçlarını karşılayan pasajdaki iktisadi trafik, 1990'ların sonlarında kent genelinde açılmaya başlayan ve Kadıköy ilçesinde de hızla yayılan alışveriş merkezi kompleksleriyle yavaşlamaya başlamıştır. Bu süreçte, pasaj büyük sermayelere karşı bir önlem olarak hazır giyim ürün çeşitliliğini azaltmış; özelleşmiş giyim sektörleri üzerinde durmaya başlayarak alışveriş merkezlerinde görece daha zor bulunan abiye giyim satışına odaklanmıştır. Alışveriş merkezleri ve yerel/küresel büyük sermayeli zincir mağazaların cadde ve bulvarları işgali sonrasında pasajlar Türkiye'deki popülerliğini kaybetse de Opera Pasajı bugün hala abiye kadın giyimi üzerine uzmanlaşmış olarak 10:00-20:00 arasında kente hizmet vermektedir.

Pasajın ana girişini bulunduran batı cephesi, daha önce burada bulunan Opera Sineması'nın cephe hareketini tekrar etmiş ve dairesel başlayıp düz bir şekilde komşu parsellerle hizalanarak yapı adası içinde farklı bina çekme mesafeleri arasında geçişi sağlamıştır. Bu cephede bulunan pasajın girişi, kullanıcıyı doğrudan pasajın merkezi ve simetrik kat planıyla kesiştirmekteyken pasajda bulunan toplam 152 adet bağımsız birimin üçü hariç geri kalanlarının tamamına erişimi sağlamaktadır. Cadde üzerinden direkt erişim sağlanan diğer üç dükkân ise çalışma saatleri dışında otomatik kepenkle kapatılan girişin iki yanında konumlanmaktadır.

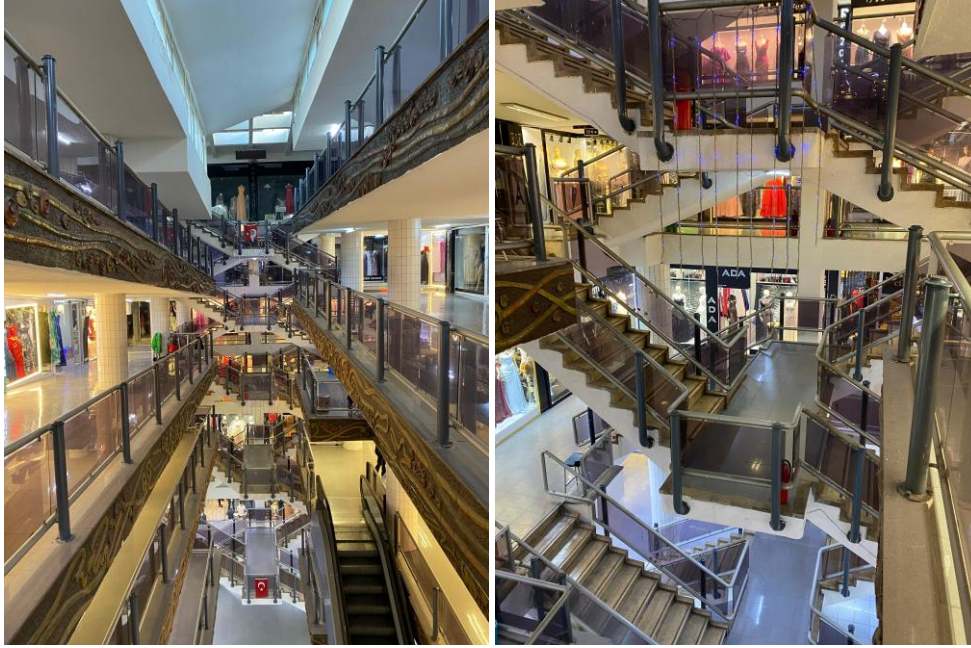

Şekil 7. Opera Pasajı zemin kat planı (Kadıköy Belediye Arşivi; düzenleme: Özbalta, 2026)

Kadıköy Opera Pasajı'nın iç mekân sirkülasyon şemasına bakıldığında ise pasajın dolaşım düzeninin tarihsel süreçte karşılaşılan tipik pasaj morfolojilerinde görülen, çoğu zaman iki kentsel sokağı birbirine bağlayan, doğrusal bir koridor aksı ve bu aksın çeperlerine eklemelenen düşey sirkülasyon elemanlarından farklı olduğu görülmektedir. Geleneksel pasaj tipolojisinde düşey sirkülasyon elemanı olan merdivenler, ticari mekanların vitrinlerinin sürekliliğini bölmemek adına genellikle arka planda, görünmez veya ikincil nişlerde konumlandırılırken Kadıköy Opera Pasajı'nda sirkülasyonu mekânın çeperine gizleyen bu yaygın ve rasyonel eğilimin dışına çıkılarak yapısal bir kırılma üretilmiştir. Geleneksel düzenin tam aksine, rampa-merdiven birlikteliğiyle sirkülasyonu merkezileştiren pasajda düşey ve yatay hareket aksları, mekânın çeperinden merkezine, yani kamusal görünürlüğün tam odağına taşınmıştır.

Pasajın bu özgün sirkülasyon şeması detaylıca ele alındığında, giriş holünün, her iki yanına simetrik ve eğrisel formlu merdivenlerin takılarak daire formunda küçük bir galeriye ev sahipliği yaptığı ve resmi bir dilde kullanıcıyı karşılamakta olduğu görülmektedir. Kullanıcı,

zemin katta, girişten itibaren bina içine doğru yürüyüşüne devam ettiğinde ise merkezde yer alan dikdörtgen formlu galeri boşluğuna sahip bir sistem olan pasajın iç mekân kurgusunu tam olarak görebilmekte (Şekil 7) ve bu galeri etrafında kurgulanarak yapının en karakteristik özelliği olan, katlar arası görsel teması azami hale getiren sirkülasyon şemasıyla kendisini bina içinde oriente edebilmektedir. Burada, girişe en uzak noktada, dikdörtgen formlu galerinin uzun kenarlarına takılarak konumlanan ve düşeyde süreklilik sağlayan çapraz merdiven kurgusu (Şekil 8), bina içinde kolaylıkla işleve dönük olarak hareket edilmesini sağlamakla birlikte, kullanıcının katlar arası geçişini yapının en görünür noktasına yerleştirerek mekânsal bir sahneleme ve saydamlık yaratmaktadır. Ana sirkülasyonun bu denli merkezileştirilmesi ve görünür hale gelmesi pasaj yapılarındaki içselleştirilmiş sokak karakterini güçlendirmektedir.

Şekil 8. Dikdörtgen galeriye kısa yönde takılmış olan çapraz merdivenler (Özbalta, 2026)

Yapının sirkülasyon şemasındaki bir diğer önemli katman ise, ana galeri boşluğundan bağımsız olarak cephelerde konumlanan ve daha rasyonel bir hareketi temsil eden yan merdivenlerdir (Şekil 9). Girişe yakın alanda yer alan bu eğrisel merdivenler, binadaki ana dolaşımları teğet geçerek daha ikincil ve hızlı bir düşey akış sunmaktadır. Girişten itibaren sırasıyla, girişi karşılayan eğimli merdiven, yan merdivenler ve dikdörtgen galerideki çapraz merdivene sahip binada zemin kattan birinci kata çıkan yürüten merdiven mevcuttur. Tüm bunların yanı sıra dikdörtgen formundaki galerinin çevresini saran bazı döşemelerin eğimli yapılarak yine bina içindeki sirkülasyon hareketine kolaylık sağlanmaya çalışıldığı görülmüş (ancak bu rampa döşemelerin dezavantajı olarak kat yüksekliğinin yer yer 2 metreye düşmesi gözlemlenmiştir) (Şekil 9). Böylece gerek rampa düzenleri gerek tüm merdiven kurgusu ve konumlarıyla bina içindeki geçişleri ve hareketi kolaylaştıran, tamamen geçirirli bir sirkülasyon tasarımıyla, pasajın mekansallığı katmanlaşmaktadır.

Şekil 9. Pasajın yan merdivenleri ve rampa formunda katları (Özbalta, 2026)

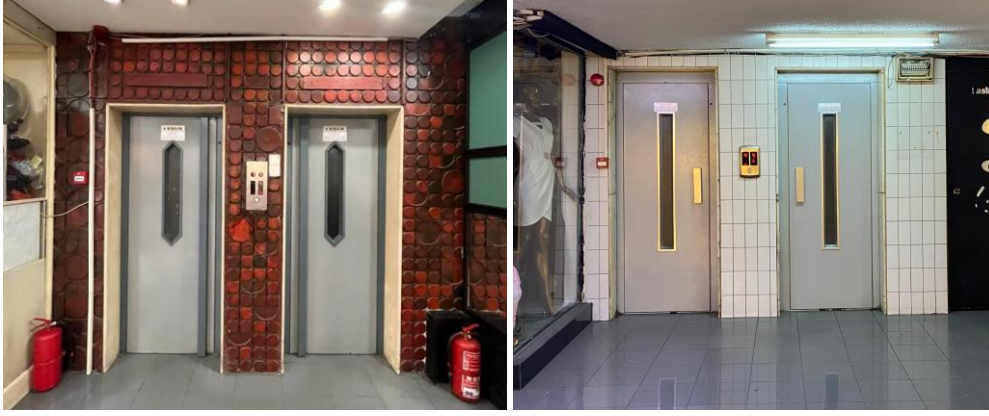
Binanın pasif aydınlatma sistemi, doğal ışığı çatı kotundaki dikdörtgen formlu ışıklıktan alacak şekilde tasarlanmıştır. Dikdörtgen galeri boşluğunun çatıdaki izdüşümü olan bu ışıklık, yıllar içinde yapılan tadilat çalışmalarında kaldırılmış ve sadece çatıdaki yanal yüzeyler cam olarak bırakılmış (Şekil 8) (Koç Çapar, 2023, s.85) olmasına rağmen, bina doğal ışığı bugün kısmi olsa da hala çatıdan alabilmektedir (ancak iç mekanlardaki sirkülasyon, bugün yapay aydınlatmayla güçlendirilmiştir). Ayrıca binanın iç mekanındaki dikdörtgen galerinin farklı katlarda içe çekilme hareketleri sayesinde, yukarıdan gelen doğal ışığın binaya daha rahat girebilmesi sağlanmış ve ayrıca daha farklı vistalar oluşturulmak istenmiştir.

Tüm bu sirkülasyon ve aydınlatmalarla mekân yaratmanın yanında, pasajda bulunan ve asıl işlevleri oluşturan mağazaların galeri etrafındaki koridorlara eklemelenmesi, kullanıcıyı akışkan bir devinim içerisine çekmekte ve bu durum, pasajın görece dış dünyadan ayrılmaya başlamış, kendi içine dönen ancak bir o kadar da dinamik olan mikro-mekânsal kimliğini güçlendirmektedir. Buradaki ticari mahallerin vitrinlerinin ritmik dizilimiyle desteklenen bu koridorlar, günün belli saatlerinde kamusal kullanıma açılan birer iç sokak kurgusu sunmaktadır.

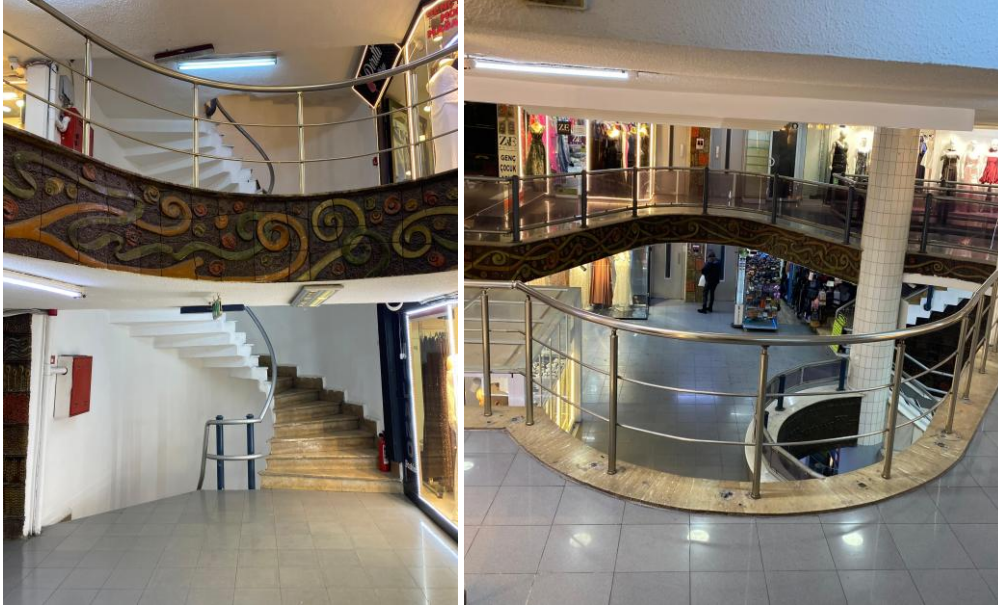
Pasaj genelinde, dairesel kesitli düşey taşıyıcılar açıkta kalarak binanın rasyonel ve işlevsel karakterini desteklemekteyken, bu taşıyıcıların masif etkisini azaltarak açıkta kalan tüm kat silmelerinde yer alan, organik formlu seramik rölyeflerden oluşan Gorbou imzalı dekoratif frizler, yapının modern dokusuna yerel ve zanaat odaklı bir katman ekleyerek mekânın kimliğine özgün bir ifade kazandırmaktadır. Aynı bezemelerin bir türevi, giriş holünde kullanıcıyı karşılayan merdivenlerin yanal yüzeyinde de görülmekte ve bir karşılama alanı olarak daha etkili bir duruş oluşturmaktadır (Şekil 8, Şekil 9).

Koç Çapar'ın aktarımına göre 2023 yılında asansörlerin çevresinde de kırmızı tonlarında (Koç Çapar, 2023, s.84) döşenmiş olan bu dekoratif rölyefler bugün ise asansör çevresindeki yüzeyde mevcut değildir (Şekil 10). Ayrıca pasajın ilk yapıldığı dönemde yine bir bezeme unsuru olarak, girişin tavanında bakır ve cam dekorların bulunduğu ancak sonrasında bu dekorların alçıpan malzeme ile kapatılarak iptal edildiği bilinmektedir. Benzer şekilde pasaj inşa edildiği dönemde döşeme kaplama malzemesi olarak traverten taşı kullanılmıştır (Koç Çapar, 2023, s.86) ancak daha sonra yapılan onarımlarda bu taşlar sökülerek travertene oranla daha

koyu tonda olan granit kaplanmıştır. Bu malzeme değişimi zeminde yan merdivenlerde ve süpürgeliklerde görülebilmektedir. Merdivenlerin basamakları ve galerilerin süpürgelik detayları hala traverten kaplı iken döşeme tamamen granitten oluşmaktadır (Şekil 11).

Şekil 10. Asansörlerdeki Gorbon imzalı rölyefler (Koç Çapar, 2023) ve rölyeflerin yerine kullanılan seramikler (Özbalta, 2026)

Şekil 11. Yan merdivendeki ve galeri süpürgeliğindeki orijinal traverten kaplamalar ve geri kalan zemindeki granit yenilemeler (Özbalta, 2026)

SONUÇ

Bu çalışma, kamusal alanların geleneksel sokak dokusundan iç mekânlara kaymasını ve bu süreçte fiziksel ile sosyal sınırların iç içe geçtiği pasaj mimarisini, kentsel bir arakesit değeri olarak ele almaktadır. Kentin kamusal alanları ile özel mülkiyet sınırları arasında bir geçirgenlik ve kentsel süreklilik ilişkisi kuran pasaj tipolojisinin, günümüzde de yalnızca ticari bir aks olmanın ötesinde, toplumsal karşılaşmaların üretildiği hibrit ve dinamik arakesit mekanları olduğu metin genelinde açıklanmıştır. Bununla birlikte, metinde 19. yüzyıl Avrupa pasaj geleneği ve bu geleneğe benzer niteliklerle inşa edilen erken dönem İstanbul pasajları kısaca ele

alınmış; İstanbul'daki pasaj kültürünün zamanla tek tipleşmek yerine pragmatik iş merkezlerine dönüşüp yerleşerek kentsel mevcudiyetlerini bu yolla korumuş olduklarına değinilmiştir. Zira 19. Yüzyıl'da inşa edilen İstanbul pasajları, Avrupai bir kültürle Batıdan ithal olarak inşa edilmişken zamanla yerel ihtiyaçların ve geleneksel ticari kültürün yeniden baskın bir şekilde ortaya çıkışı, 20. Yüzyıl geç dönem İstanbul pasajlarında kendisini göstermiştir. Batılılaşma döneminde inşa edilen 19. Yüzyıl Avrupa tipi İstanbul pasajları, bir sonraki yüzyılın sonlarında Kadıköy ve Beşiktaş gibi ticaretin yoğun olduğu bölgelerde, Batılı özelliklerini büyük oranda yitirmiş; geleneksel Türk ticaretinin önemli bir bileşeni olan han kültürünü içinde barındırmaya başlamıştır. Bu durumun gözlemlendiği Kadıköy Opera Pasajı, tipik bir Avrupa pasajının sahip olduğu alışveriş koridoru olması durumundan sapıp geleneksel han tipolojisine yaklaşarak merkezileşme göstermesiyle bu duruma örnek sağlamış ve bu yönüyle Batıdan ithal edilen pasaj tipolojisini, geleneksel Türk ticari mekân kültürüyle harmanlayarak özgün bir duruşa sahip olmuştur. Bir diğer deyişle, İstanbul'daki pasajların dönüşüm sürecinin geç dönem örneklerinden biri olan Opera Pasajı, Batı'daki emsallerinin doğrudan bir tekrarı ya da bir taklidi olmaktan ziyade, İstanbul'un yerel ticaret mekânı kültürüyle eklemlenerek özgünleşen dinamik bir kentsel iç mekân olarak varlık göstermiştir.

Geleneksel Türk ticari yapılarında olduğu gibi, yarı kamusal geçişleri bünyesinde bulunduran Opera Pasajı, yine bu geleneksel mekân mimarisine uygun biçimde sirkülasyonu tamamen açıkta bırakarak mal-hizmet akışını kolaylaştırması yönüyle de erken dönem İstanbul pasajlarından ayrılmaktadır. Özellikle galerili yapısı ve merdivenlerle rampaların bina iç mekânında merkezi konumda görünür olması, bu ayrımı derinleştirmiştir. Opera Pasajı'nın zamanla sadece satışa değil, bizzat üretime dahil olması da yine bu durumu belirginleştirmiş ve geleneksel ticari mekân kullanımına doğru olan eğilimi arttırmıştır. Geleneksel Türk ticaret yapılarında görülen zanaat temelli üretim ve dükkân içi/önü etkileşim biçimleri, Opera Pasajı'nın terzilik odaklı özgün yapısında ve kişiselleştirilmiş atölye-mağaza düzeninde yeniden üretilmiştir. Böylece mekân, edilgen bir tüketim koridoru olmaktan çıkıp esnaf ile kullanıcının dinamik bağlar kurduğu ve geleneksel esnaf kültürünün gündelik karşılaşma pratikleriyle harmanlandığı yerleşmiş bir iç sokağa dönüşmüştür. Tüm bu yönleriyle Opera Pasajı, pasaj mimarisini salt 19. yüzyıla ait kapitalist tüketim anıtları veya işlevini yitirmiş arkaik kalıntılar olarak gören Avrupa merkezli indirgemeci yaklaşımlarını esnetmektedir. Bu pasaj, geç dönem İstanbul pasajlarının yalnızca mekânsal birer geçit veya iş hanı olmadıkları, bunun yanı sıra morfolojik ve sosyal esneklikleri sayesinde kentsel sürekliliği besleyen dinamik ve dirençli kamusal odaklar olarak yeniden üretilebileceklerini, mekânsal, toplumsal ve ekonomik boyutlarıyla göstermektedir. Dolayısıyla Opera Pasajı hem mekânsal özgünlüğü hem de barındırdığı toplumsal pratiklerle Kadıköy'ün kentsel morfolojisinde özgün bir yerdedir ve günümüzde bu yapı, küresel çapta standartlaşan alışveriş merkezi kültürüne karşı, yerel tüccarın ve özgün estetik anlayışların direndiği, kentsel belleğin heterotopik bir katmanı olarak varlığını sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Abisel, N. (2005). *Türk Sinemasında Film Yapımı Üzerine Notlar*. Phoenix Yayınevi
- Acar, G. (2000). *Tanzimat Dönemi Fikir ve Düşünce Hayatının Mimari Alana Yansıması* doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

- Ayık, U. (2022). *Tarih-İnsan-Mekân Bağlamında Beyoğlu'nda Değişim ve Dönüşüm (XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyılın Başlarına Kadar)* yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Benjamin, W. (2019). *Pasajlar*. Yapı Kredi Yayınları
- Dirik, E. İ. (2009). *Ara Kesitler Üzerinden Sınır ve Ara Yüz Kavramlarının Kentsel ve Mimari Ögelerle İrdelenmesi* yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Gehl, J. (2020). *İnsan İçin Kentler*. Koç Üniversitesi Yayınları
- Geist, J. F. (1985). *Arcades, the History of A Building Type*. MIT Press
- Gönül, H. (2014). *Mimarlıkta Formsuzluk Kavramı Üzerine Bir Araştırma* doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- İstanbul Ansiklopedisi, Bahariye Caddesi Maddesi, <https://istanbulansiklopedisi.org/handle/rek/5728> (Erişim tarihi Mart, 2026)
- İstanbul Üniversitesi Gazeteden Tarihe Bakış Projesi, Akşam Gazetesi Arşivleri, <https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/GAZETE/gazete.php?gazete=aksam> (Erişim tarihi: Mart, 2026)
- Kavukçuoğlu, D. (2015). *Moda'da Gezinti*. Can Yayınları
- Kocaer, R. (2025). *Kentsel Bellek Bağlamında Kültür Rotalarının Oluşturulması: İstanbul/Beyoğlu* doktora tezi, Okan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Koç Çapar, N. (2023). *İstanbul'da Ticaret Belleğinin Yaşatıldığı İç Mekanlar Bağlamında Kadıköy Opera Pasajı Örneği* yüksek lisans tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
- Kültür Envanteri, kulturenvanteri.com (Erişim tarihi Mart, 2026)
- Tan, B. (2024). *19. Yüzyıl Osmanlı İstanbul Mimarlığında Dökme Demir ve Çeliğin Kullanımı* yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.